

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΛΙΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ ΤΗΣ  
ΣΤΑ ΒΕΝΕΤΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΑ ΕΠΙΤΑΝΗΣΑ

Η ιστορία της αλιευτικής δραστηριότητας στον ελληνικό χώρο είναι ελάχιστα γνωστή καθώς βρέθηκε στο περιθώριο της ιστορικής έρευνας. Μια πρόσφατη, πλούσια σε πληροφορίες μελέτη εξετάζει, πιστεύω, με περιεκτικό τρόπο, το ζήτημα στα χρόνια της οθωμανικής κατάκτησης.<sup>1</sup> Από τη μελέτη αυτή, από την οποία αναδύεται μια πληθώρα στοιχείων, καταδεικνύεται, παράλληλα, και η ελλειπτικότητα του φαινομένου, τουλάχιστον όσον αφορά τις οθωμανοκρατούμενες περιοχές, πράγμα που αποδίδεται στην περιορισμένη οικονομική σημασία που είχε η αλιεία για τους πληθυσμούς των νησιών και των παραλίων του Αιγαίου πελάγους, παρά την

---

1. Δημ. Δημητρόπουλος, «Η αλιεία στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας: μια πρώτη καταγραφή», *Τα Ιστορικά* 45 (2006), σ. 315-352. Εκτός από το άρθρο αυτό, είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια καταγράφεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ιστορία της αλιείας και τις συναφείς με αυτήν δραστηριότητες σε πολλές, κυρίως μεσογειακές, χώρες. Αναφέρω ενδεικτικά τις δραστηριότητες της HMAP (History of Marine Animal Population), στη δεύτερη συνάντηση της οποίας –που έλαβε χώρα στο νησί (κέντρο έντονης αλιευτικής δραστηριότητας) Κιότζια της Βενετίας (27-29 Σεπτεμβρίου 2006), με θέμα «Human-environment interaction in the Mediterranean Sea since the Roman period until the 19th century: an historical and ecological perspective on fishing activities»– υπήρξε και ελληνική συμμετοχή (Ευδοκία Ολυμπίτου - Δημ. Δημητρόπουλος)· τα δύο International Summer School που οργάνωσε το πανεπιστήμιο της Μπολόνιας σε συνεργασία με το δήμο της πόλης Κατόλικα στην ακτή της Αδριατικής, κοντά στο Ρίμινι, και έδωσαν έως τώρα δύο τόμους πρακτικών, όπου και πολλές εργασίες για την αλιεία (βλ. και Π. Δ. Μιχαηλάρης, «Mediterraneo. Economia dei litorali e gestione delle risorse dall'Antichità al Novecento, (Ιταλία, Cattolica, 1-6 Σεπτεμβρίου 2008)», *Ενημερωτικό Δελτίο* INE/EIE 33 (Δεκέμβριος 2009), σ. 112-113· και βέβαια την έκδοση του παρόντος τόμου, γραπτή αποτύπωση αντίστοιχης εκδήλωσης στο πλαίσιο των ετήσιων «Σεμιναρίων της Ερμούπολης».

αντίθετη γνώμη που συνήθως επικρατεί.<sup>2</sup> Η διαπίστωση αυτή ίσως μπορεί –κατά τρόπο αντίστροφο– να δώσει και μια πρώτη εξήγηση για την έλλειψη πολλών ειδικών μελετών για το θέμα της αλιείας, δηλαδή να αναδείξει την εξάρτηση του σχετικού ενδιαφέροντος από την ύπαρξη σχετικών πηγών, οι οποίες είναι λίγες και αποσπασματικές, επειδή ακριβώς η παραγωγική δραστηριότητα, από την οποία εξαρτώνται, παρουσιάζει τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά.

Όσον αφορά, λοιπόν, το θέμα αυτό στη συνάφειά του με την οθωμανική κατάκτηση έχουμε τώρα μια επιστημονική αφετηρία που βέβαια μπορεί να πλαισιωθεί με περαιτέρω, έστω και διάσπαρτη, τεκμηρίωση καθώς, όπως συνήθως γίνεται, το ενδιαφέρον για ένα επιστημονικό αντικείμενο κινητοποιεί παράλληλες αναζητήσεις για τον εντοπισμό στοιχείων, τα οποία και στην περίπτωση της αλιείας φαίνεται ότι αρχίζουν να αναδύονται σιγά-σιγά. Φυσικά τα έως τώρα στοιχεία και οι πηγές προέλευσής τους, τουλάχιστον για τα πριν από τον 19ο αιώνα χρόνια, μάλλον οδηγούν σε μια περιγραφική, τις περισσότερες φορές, προσέγγιση του αλιευτικού ζητήματος, παρά σε μια συστηματική ποσοτική καταγραφή και αποτίμησή του και κατά συνέπεια ένταξή του στο εν γένει οικονομικό φαινόμενο.

Εκτός όμως από τον οθωμανοκρατούμενο χώρο μια άλλη περιοχή, ένα άλλο πέλαγος, με μεγαλύτερη ίσως προσφορά στην αλιεία, την ίδια περίοδο βρίσκεται υπό μία άλλη κατοχή και κατά μείζονα λόγο παρουσιάζει αντίστοιχο ενδιαφέρον η κατάσταση της αλιείας στα νερά του. Ο λόγος βέβαια είναι για το Ιόνιο υπό βενετική κατοχή αλλά και σε σχέση με την παράλληλη οθωμανική κυριαρχία που εκτείνεται στο μεγαλύτερο μέρος των παραλίων της Στερεάς και της Ηπείρου, δηλαδή στα έναντι των Επτανήσων παράλια, όπου συναντάται ικανή αλιευτική παραγωγή, λόγω της απόληξης πολλών ποταμών<sup>3</sup> παραγωγή που, παρά τις αντιθέσεις των δυνάμεων που

2. Fernand Braudel, M. Aymard, F. Coarelli, *Η Μεσόγειος. Ο χώρος και η ιστορία*, μετάφραση Έφη Αβδελά - Ρίκα Μπενβενίστε, Αθήνα 1990, σ. 48-52, όπου ο F. Braudel παραθέτει τους λόγους για τη φτώχη σε αλιεύματα απόδοση της Μεσογείου σε σχέση με τις ανοικτές θάλασσες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι η αλιευτική παραγωγή της Νορβηγίας ξεπερνά τη συνολική αλιευτική παραγωγή των χωρών της μεσογειακής λεκάνης.

3. Βλ. και Pan. Michailaris, «Pesca e pescatori dell' Egeo dal periodo ottomano fino all' età moderna», *Mediterraneo. Economia dei litorali e gestione delle risorse dall' antichità al Novecento, Atti della 2a International Summer School, Università degli Studi di Bologna*, Città di Cattolica 2009, σ. 121-126.

ορίζουν τις δύο περιοχές, κάποιες φορές σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με την ιόνια αλιεία.

Η δική μου εμπλοκή με το ζήτημα αυτό έχει την αφετηρία –ίσως και το τέλος της– στη μελέτη της δράσης μελών της οικογένειας Περούλη,<sup>4</sup> με τόπο καταγωγής τους την Αθήνα, αλλά εγκατεστημένων από τα τέλη, τουλάχιστον, του 17ου αιώνα στη Βενετία και σε κάποια σημεία της ενδοχώρας της, και ειδικότερα του κυριότερου, από την άποψη οικονομικών δραστηριοτήτων, Δημητρίου Σπ. Περούλη.<sup>5</sup> Ο τελευταίος, ως Βενετός υπήκοος, ανάμεσα στις άλλες οικονομικές δραστηριότητές του, είχε καταφέρει μαζί με τη διαχείριση και εκμετάλλευση των παλαιών και νέων αλυκών της Λευκάδας από τις πρώτες δεκαετίες του 18ου αιώνα, να αποσπάσει, περίπου την ίδια εποχή, και την εκμετάλλευση εφ' όρου ζωής<sup>6</sup> –για τον ίδιο και το μοναδικό παιδί του, τον Σπυρίδωνα– και της, κατά κάποιον τρόπο, συναφούς και εφαπτόμενης με τις παλαιές αλυκές επιχείρησης του ιχθυοτροφείου του ίδιου νησιού.

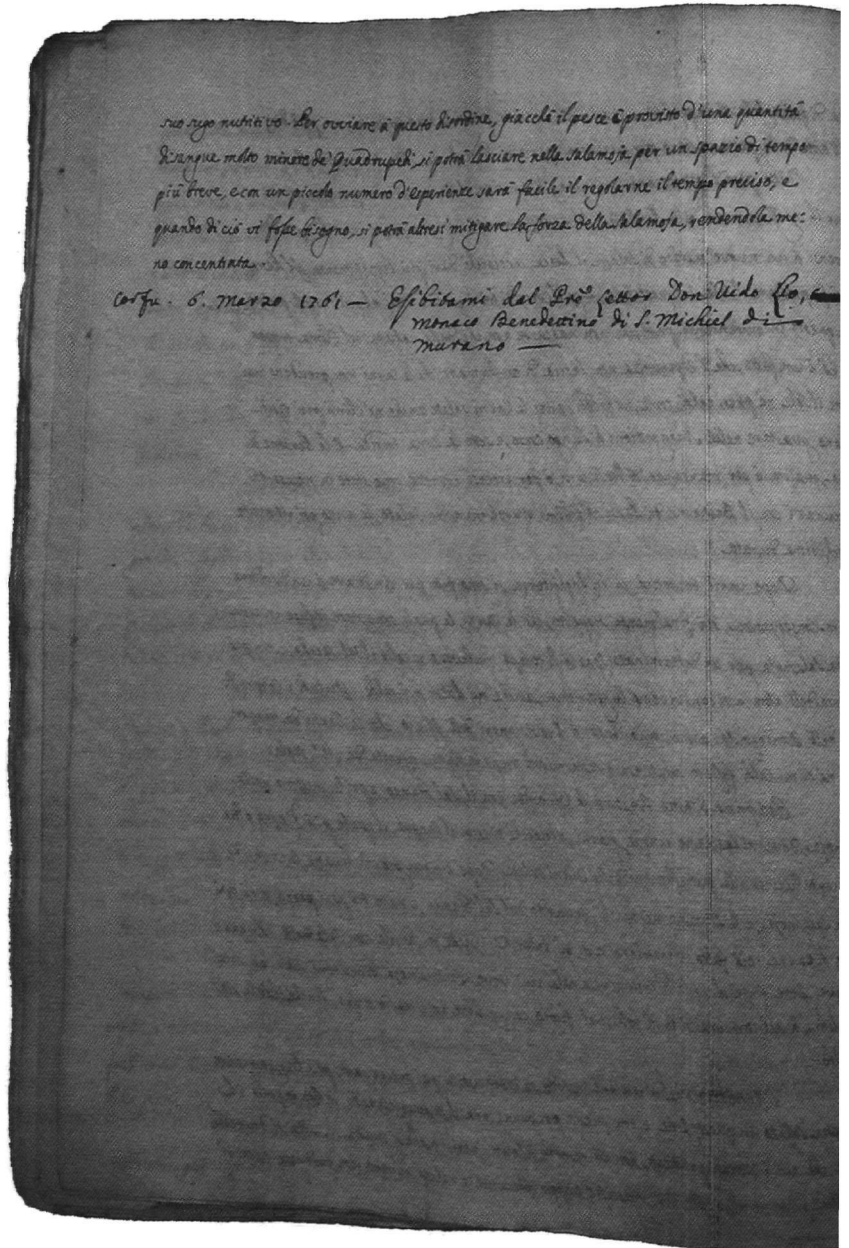
Με βάση, λοιπόν, κάποια στοιχεία που προέρχονται από τη γνωριμία μου με τα ιχθυοτροφεία αυτά εκτίμησα ότι θα ήταν, ενδεχομένως, ενδιαφέρουσα η πρόσβαση και σε άλλα στοιχεία των βενετικών αρχείων για να εικονογραφήσω, τουλάχιστον, το ζήτημα της παραγωγής και διάθεσης των προϊόντων της αλιείας στα βενετοκρατούμενα Επτάνησα. Ωστόσο, από την οπωσδήποτε όψιμη και εν τέλει αποσπασματική ενασχόλησή μου με το θέμα αυτό, προκύπτει ως πρώτο συμπέρασμα ότι η έλλειψη πηγών και η απουσία συστηματικής ενασχόλησης με την ιστορία της αλιείας που διαπιστώνεται για τις οθωμανοκρατούμενες περιοχές, έχει το ανάλογο της και για τις βενετοκρατούμενες. Το γεγονός αυτό, κατά τη γνώμη μου, δεν είναι τυχαίο, αλλά αντανακλά την ίδια ή παραπλήσια κατάσταση που επικρατεί και στο Ιόνιο και γενικά σε όλη τη Μεσόγειο: η αλιεία, και εδώ, είναι δραστηριότητα χαμηλής απόδοσης και ελάσσονος οικονομικού ενδιαφέροντος.

---

4. Vincenzo Ruzza, *La Famiglia Perulli da Atene a Venezia*, Vittorio Veneto 2000, όπου συγκεντρωμένη και όλη η βιβλιογραφία για την οικογένεια αυτή.

5. Pan. Michailaris, «L'attività armatoriale di Demetrio Peruli ed il suo intervento al traffico mediterraneo», *Actes du II Colloque International d'Histoire: Économies méditerranéennes. Équilibres et intercommunications XIIIe-XIX siècles* (Athènes, 18-25 sept. 1983), τ. Α', Αθήνα 1985, σ. 175-186.

6. Παναγ. Μιχαηλάρης, «Το ιχθυοτροφείο της Λευκάδας τον 18ο αιώνα», *Η' Διεθνές Πανίσιο Συνέδριο, Κύθηρα, 21-25 Μαΐου 2006*, τ. ΙΙΑ: *Κοινωνία-Θεσμοί* (μέρος Α'), Κύθηρα 2009, σ. 260-273.



A.S.V., Senato, Dispacci. Provv. da terra e da mar, b. 1002: Το τέλος εγγράφου σχετικά με την αλιεία, όπου η προσθήκη ότι πρόκειται για έκθεση του Vido Lio.

Estratto  
Della Scritta del Padre Gesuita Don Vido Lio

Circa Pesca  
Col. Dig. 108-

azioni che proficiano dalle Pesche, ne son debitorie alla  
natural fertilita de loro mari, et alla loro industria  
infaticuola ogni dattica, se si voleno pescar in occupe  
poco convenienti alla nutritio, e propagatio de Pesci

2<sup>a</sup> Bisogna dunque esaminar la natura dei fidi, seni, e  
Fondi di Mare. se di sabbia, di ghiaia, di sabbia, di sabbie  
piu o meno grossa, sian composti, e se di erbe o no sian  
vestiti. Da tali uarieta si deduce il perche certe acque  
sieno feconde di molte specie, certe altre di una specie sola,  
et altre ne sian affatto sterile.

3<sup>a</sup> La Profonda di granua remota in mare, che la  
sua acqua non ha mescolti tra la piu feconde  
po de acqua sono un confluente di piu Golfi e Canali,  
onde in certe stagioni sono populate da Pesci di passaggio,  
cioe Torni e Palomida nella Primavera: Smaride nell'Estate:  
Sgombri e Sardelle in Autunno.

4<sup>a</sup> Qualche pescatore susroso nutrice in ogni stagione  
Pesci Sessatile, Squari, Tordi, Perche, Occhiate, Ambraze, Sarghi  
Pesci Zebro, Sa, aghi, Anguiscigola. In certi tempi Pescati  
Sgombri, Spari, et altri che si ritirano tra sassi ota loro generare.

3<sup>o</sup> (Nelle fontane canali, e in si ritirano Orate, Sogroni,  
Squari, albetti, Pezari, Barche, salpe, mormori, et altri Pesci ciondoli).

4<sup>o</sup> Il fondo del mare in questi siti aridi, per la piu aridita  
e oporienza et il soggiorno de Pesci Pesci, cioe Rasce, cani, Tenche  
di mare, Bria, colombi, Palombi, Soria, et altre Scorie di Pesci  
de uita ne fondi fangosi.

5<sup>o</sup> Molti seni di mare fecondo in Palati e laguna, ota Capali,  
Pozanzeri, Orate, Sarghi, Spari, Biscati, e simili Pesca marina-  
lacustrini. In questi siti son medibile la Pesca de Biscati,  
et altri pesci di cui abonda il gido veneto.

questi pesci non sono varia la Pesca di varj Pesci anche  
nobili, ma e ricca, e soprabondante nella zona il Biscato ad-  
bitante dar Capo Seco o Valato, et comera. In se piu  
dei colpe piuuosi che al sito all'imperiosa de Pescatori, non  
sono adogni, non sante le reti. Hanno solo poche Rete, la  
Fosana, e Tanga, et e necesse li intendere la Pesca de  
Per massimae lo fare puto bisognabile non d'esser la  
Pesca d'orata. oggi se fa in poche specie con la Rete in

A.S.V., Senato, Dispacchi. Provv. da terra e da mar, b. 1002: Αρχή εγγράφου για την αλιεία, του οποίου ο τίτλος δηλώνει ότι πρόκειται για απόσπασμα από έκθεση του Vido Lio.

Κατά συνέπεια, ο φιλόδοξος τίτλος της παρούσας εισήγησης, που ενδεχομένως προϋποθέτει για κανά στοιχεία και αναφορές σε πυκνά αλιευτικά δεδομένα, μάλλον επισημαίνει τις δικές μου ανεκπλήρωτες προσδοκίες και όχι τις ερευνητικές πραγματικότητες, που σύμφωνα με τις παραπάνω διαπιστώσεις δεν θα μπορούσαν να είναι διαφορετικές.

Από την ελλειπτική, έστω, εικόνα που έχω σχηματίσει για το ζήτημα της αλιείας στα Επτάνησα, με βάση πάντα τα επίσημα, αλλά περιορισμένα τεκμήρια των βενετσιάνικων πηγών, ας μου επιτραπεί η αντίστροφη πορεία κατά την παράδοση των συναφών στοιχείων, επειδή τα έτη 1757-1761, και ειδικότερα η διετία 1760-1761, αποτελεί, ως προς το ζήτημα της αλιείας στα βενετικά Επτάνησα, μία καθοριστική ημερομηνία, πράγμα που, πιστεύω ότι θα φανεί κατά την πρόοδο της μικρής αυτής εργασίας.

Τα γεγονότα είναι *grosso modo* γνωστά. Δηλαδή τα χρόνια αυτά, στα μέσα του 18ου αιώνα, ο Γενικός Προνοητής της Θάλασσας Φραγκίσκος Γκριμάνι παρουσιάζει, ανάμεσα στα άλλα, στις βενετικές αρχές τις περιώνυμες εκθέσεις του για τα Ιόνια νησιά, κείμενα τα οποία εκατό περίπου χρόνια μετά την απόδυσή τους ανάμεσα στους πολύτιμους, για την ιστορική έρευνα, όγκους χαρτιού της βενετικής γραφειοκρατίας, θα γίνουν και ευρύτερα γνωστά καθώς θα εκδοθούν στη Βενετία το 1856.<sup>7</sup>

Στα κείμενα, λοιπόν αυτά, και συγκεκριμένα στις εκθέσεις που αφορούν την Κέρκυρα και τη Λευκάδα, γίνεται για πρώτη φορά, απ' όσο γνωρίζω, συστηματική αναφορά στην κατάσταση της αλιείας στα Επτάνησα, η οποία αυτονομείται στη θέασή της από τα άλλα προϊόντα των νησιών, αξιολογείται, διαπιστώνεται η χαμηλή απόδοσή της και οι πεπαλαιωμένες μέθοδοι ψαρέματος και συγχρόνως προτείνεται, ενόψει της προόδου που έχει συντελεστεί σε άλλες ευρωπαϊκές περιοχές, ο εκσυγχρονισμός της, θα λέγαμε σήμερα, προκειμένου να αναδειχθεί σε έναν από τους σημαντικούς πλουτοπαραγωγικούς πόρους των νησιών.

Τα σχετικά κείμενα, όπως ανέφερα, είναι γνωστά. Ήδη όσον αφορά την Λευκάδα ο Κωνσταντίνος Μαχαιράς στην δική του *Ιστορία* του νησιού, με παραπομπή σε έγγραφο του Αρχιεπιφυλακείου Λευκάδας, δημοσιεύει, μεταφρασμένο στα ελληνικά, ένα εκτεταμένο απόσπασμα που αναφέρεται στα σχετικά με την αλιεία στην περιοχή του νησιού της Λευκάδας· πρό-

7. E. Cicogna (a cura), *Francesco Grimani, Relazioni storico-politiche delle Isole del Mar Ionio suddite della Serenissima Repubblica di Venezia, scritte allo Eccellentissimo Senato l'anno 1760*, Βενετία 1856.

σφατα, το κείμενο αυτό πλήρες δημοσιεύτηκε<sup>8</sup> σε ελληνική μετάφραση και περιλαμβάνεται στο έργο *Ελληνική Οικονομική Ιστορία* και αφορά, όπως είπαμε, τη γενικότερη κατάσταση της αλιείας στα Επτάνησα και τις προοπτικές βελτίωσής της. Έτσι ο ενδιαφερόμενος μπορεί να αντλήσει στοιχεία για την αλιεία στα Επτάνησα στα μέσα του 18ου αιώνα από τις δύο εκδόσεις του Γκριμάνι –που φυσικά έχουν πολλά κοινά σημεία– και να τα συνδυάσει, ενδεχομένως, με τα στοιχεία της αντίπερα όχθης προκειμένου να διαμορφώσει μια περισσότερο συνδυαστική εικόνα του ζητήματος.

Ωστόσο, πιστεύω ότι το πράγμα απαιτεί παράλληλα και μια προσπάθεια ερμηνείας. Δηλαδή από τα στοιχεία που κατάφερα να εντοπίσω από γνωστές πηγές<sup>9</sup> οπισθοδρομώντας μέσα στον χρόνο, διαπίστωσα ότι η βενετική διοίκηση στις κατά καιρούς παρεμβάσεις της, ουσιαστικά δεν ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη της αλιείας, δηλαδή δεν παίρνει μέτρα, δεν νομοθετεί προκειμένου να προτείνει μεθόδους και πρακτικές που θα μπορούσαν να συντελέσουν, ενδεχομένως, στη βελτίωση των αλιευτικών μεθόδων και κατά συνέπεια να αυξήσουν την παραγωγή αλιευμάτων. Απλώς παρεμβαίνει, μέσα στο γενικό πλαίσιο ρυθμίσεων για την καλή λειτουργία της επιτόπιας αγοράς, θεσπίζοντας μέτρα που περισσότερο σχετίζονται με τον τρόπο και τόπο διάθεσης, τις τιμές πώλησης και τον περιορισμό της αισχροκέρδειας κατά τη διάθεση των προϊόντων της αλιείας σε όλες τις μορφές της, παρά για τον εκσυγχρονισμό μέσων και μεθόδων.<sup>10</sup> Οι πληροφορίες που αποκομίζουμε χρονικά αναφέρονται στον 16ο και 17ο κυρίως αιώνα, και πέρα από τη γενική διαπίστωση για την ύπαρξη κάποιας αλιευτικής παραγωγής, υπάρχουν περαιτέρω και κάποιες πληροφορίες για τους τρόπους αλιείας των ψαριών, για τα δώρα σε ψάρια που οφείλουν να δίνονται σε αξιωματούχους του νησιού, για τη φορολογία των ψαριών, για τις τιμές των διαφόρων ειδών

---

8. Κωνστ. Μαχαίρας, *Η Λευκάς επί Ενετοκρατίας, 1684-1797*, Αθήνα 1951 (ανατύπωση από την Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2008), σ. 168-172· Σπ. Ασδραχάς κ.ά., *Ελληνική Οικονομική Ιστορία, ιε΄-ιδ΄ αιώνας, τόμος δεύτερος: Τεκμήρια* (επιμέλεια Ευτυχία Δ. Λιάτα), Αθήνα 2003, σ. 85-91: το κείμενο με τον τίτλο «Έκθεση σχετικά με την αλιεία στα βενετικά νησιά της Ανατολής· 1761» μεταφράζεται τώρα από τον Αγαμ. Τσελίκα.

9. Βασική πηγή παραμένει πάντα το έργο του G. Pojago, *Le leggi municipali delle Isole Ionie*, τ. 1-2, Κέρκυρα 1846, όπου πολλές διάσπαρτες πληροφορίες για την κατάσταση της αλιείας στα βενετικά Επτάνησα.

10. Σχετικές πληροφορίες βλ. Pojago, *ό.π.*, τ. 1, σ. 106-107, 109, 175-186, 199, 302-303, 354-357 και τ. 2, σ. 144, 149-151, 289-291, 362, 378-389.



ψαριών, των οποίων τα είδη περιγράφονται λεπτομερώς, ενώ όσον αφορά τις μεθόδους αλιείας μνημονεύονται τράτες και παραγάδια.

Φαίνεται όμως, ότι από τις αρχές του 18ου αιώνα και καθώς προχωρούν τα χρόνια, η στροφή προς τον εκσυγχρονισμό μέσω των μεθόδων που παρατηρείται σε πολλούς τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας έχει αγγίξει και την αλιεία. Η σαφής υπεροχή των βορείων χωρών σε αλιεύματα και μεθόδους αλιείας κινεί το ενδιαφέρον και των νοτιών που επιζητούν να γνωρίσουν και να εφαρμόσουν νέες τεχνικές προς όφελός τους. Οι πρώτες εφαρμογές για την παραγωγή ψαριών σε ιχθυοτροφεία, με βάση την αναπαραγωγή τους από αυγά ψαριών και όχι από τον απλό εγκλωβισμό τους, σημειώνονται ακριβώς αυτά τα χρόνια.

Έχω λοιπόν την εντύπωση ότι και η Βενετία, μολονότι ο οικονομικός και πολιτικός της ρόλος βρίσκεται πλέον στο κατώτερο δυνατό σημείο, προσπαθεί κάπως να συστοιχηθεί με τις καινοτομίες, τουλάχιστον στο επίπεδο προτάσεων βελτίωσης μέσω των μεθόδων. Και ο βενετσιάνος αξιωματούχος, που για πρώτη φορά θα καταπιαστεί με αυτό το θέμα, μέσα στο πλαίσιο της προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα, ο Φραγκίσκος Γκριμάνι, δεν ενεργεί σπασμωδικά και γραφειοκρατικά, όπως διαφαίνεται από τη μελέτη των σχετικών κειμένων. Έχει μαζί του, πάνω στο πλοίο του δηλαδή, το 1758, έναν Βενεδικτίνο μοναχό, τον Γκουίντο Βίο,<sup>11</sup> φυσιολόγο νομίζω ότι θα τον λέγαμε ανατρέχοντας στο αντίστοιχο επιστημονικό γλωσσάρι του καιρού του, ο οποίος είναι, όπως όλα δείχνουν, καλός γνώστης του αντικειμένου, έχει ταξιδεύσει και σε άλλες θάλασσες, ταξιδεύει τώρα και στα επτανησιακά νερά, παρατηρεί από κοντά τα πράγματα και συντάσσει τις εκθέσεις του, που ο Γκριμάνι επισυνάπτει, μαζί με τα δικά του κείμενα, και στο πλαίσιο των καθηκόντων του υποβάλλει στη Βενετική Γερουσία. Μία

11. Για το πρόσωπο αυτό και τις ενδιαφέρουσες ενασχολήσεις του μας δίνει πληροφορίες ο επιμελητής της έκδοσης των Εκθέσεων Grimani, P. Cicogna (σελ. XXI). Πρόκειται για τον Βενετό Guido Ignazio Vio, μοναχό Βενεδικτίνο στη μονή του Αγίου Μιχαήλ στο Μουράνο, ο οποίος υπήρξε και ικανός φυσιολόγος (naturalista) του 18ου αι. (πέθανε στις 6 Οκτωβρίου 1782). Ανάμεσα στις ενασχολήσεις του περιλαμβάνονται –σε συνάφεια με τα ενδιαφέροντά του βέβαια– και τα ταξίδια. Έφθασε έως την Κέρκυρα αλλά και τη Σμύρνη και, όπως είπαμε, βοήθησε τον Γκριμάνι για τη σύνταξη των Εκθέσεών του. Μια πρώτη μικρή έρευνα και με τη βοήθεια της συναδέλφου Χριστίνας Παπακώστα αποκάλυψε ότι υπάρχουν εκδεδομένα έργα του αλλά κυρίως και ανέκδοτα που εμπεριέχουν υλικό σχετικά με την κατάσταση του ελλαδικού χώρου, που σκέπτομαι να αναζητήσω σε προσεχή μου επίσκεψη στην Ιταλία.



σαφής δηλαδή προσπάθεια νεωτερικότητας, κατά την οποία αποφαινεται ο ειδικός σύμβουλος του ναυάρχου και όχι ο τελευταίος, με βάση κάποιες, πιθανόν, γενικές και αποσπασματικές πληροφορίες.

Αυτή λοιπόν φαίνεται ότι είναι η αφετηρία των λεπτομερών παρατηρήσεων για την αλιεία στον χώρο των τελευταίων βενετικών κτήσεων της Ανατολής, των Επτανήσων εν προκειμένω. Σε αυτό συνηγορεί και η ταυτόχρονη συγκρότηση στα βενετικά αρχεία το 1761 μιας νέας αρχειακής πηγής, ενός και μοναδικού φακέλου σε μια μεγάλη σειρά με πάνω από 1.200 φακέλους, με την ονομασία «1761, circa Pesca nei mari del Levante Veneto», τα στοιχεία του οποίου, όταν αξιοποιηθούν επιστημονικά, νομίζω ότι θα συμβάλλουν στην καλύτερη γνωριμία μας με το θέμα αυτό, όχι μόνο για τα Επτάνησα, αλλά για την ευρύτερη περιοχή. Και τούτο επειδή υπάρχουν πληροφορίες λ.χ. και για τα ιχθυοτροφεία του Βουδρωτού,<sup>12</sup> που αποτελούν την κύρια εστία παραγωγής αλιευμάτων και τροφοδότη της κερκυραϊκής αγοράς. Ο φάκελος αυτός νομίζω ότι συγκροτείται ακριβώς λόγω της παρέμβασης του Γκριμάνι και βέβαια περιλαμβάνει πρόχειρα σημειώματα με τις πληροφορίες, πιθανώς εντοπίων, που οδήγησαν στη σύνταξη των εκθέσεων –των εκθέσεων του Vido– και κατά τούτο μπορούν να πλουτίσουν το θέμα με περαιτέρω ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις.

Αυτά, λοιπόν, στη γενικότητά τους έγιναν στα μέσα του 18ου αιώνα. Έχοντας λοιπόν ως αφετηρία την κατάσταση του 18ου αιώνα, που εκτιμώ ότι απεικονίζει τη γενική κατάσταση της παραγωγής αλιευμάτων στον χώρο του Ιονίου, και πηγαίνοντας προς τα πίσω στον χρόνο, διαπιστώνουμε από μια πρόχειρη έρευνα σε ορισμένες αρχειακές πηγές τα εξής.

Τα νησιά είναι ελλειμματικά όσον αφορά την παραγωγή αλιευμάτων. Λίγοι κάτοικοι ασχολούνται με την αλιεία. Έτσι όσον αφορά τα βορειότερα νησιά οι ανάγκες καλύπτονται από τα ιχθυοτροφεία, και κυρίως του Βουδρωτού, που είναι η κυριότερη πηγή παραγωγής ψαριών, νωπών και παστών

---

12. Για το Βουδρωτό και για τα ιχθυοτροφεία του, καθώς και για τη σημασία τους στον ανεφοδιασμό της Κέρκυρας σε ψάρια βλ. Δημητρόπουλος, «Η αλιεία», σ. 320-322, όπου και η σχετική βιβλιογραφία, ενώ η πρόσφατη έκδοση των τεσσάρων τόμων του Αρχείου Αλή πασά της Γενναδείου Βιβλιοθήκης από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, ρίχνει περισσότερο φως στη σημασία της περιοχής και τη διένεξη για τη διεκδίκησή της, που βέβαια δεν είναι άσχετη από την παραγωγή ψαριών (βλ. ενδεικτικά: Β. Παναγιωτόπουλος, με τη συνεργασία των Δ. Δημητρόπουλου και Π. Μιχαηλάρη, *Αρχείο Αλή πασά Συλλογής Ι. Χώτη Γενναδείου Βιβλιοθήκης*, τ. Α', Αθήνα 2007, έγγρ. 241, 243, 244, 245, 268, 279 κ.ά.).

της περιοχής, αλλά και από τα μικρότερα ιχθυοτροφεία που υπάρχουν στις παραλίες της Άρτας, της Πρέβεζας, της Βόνιτσας, δηλαδή γύρω από τον Αμβρακικό κόλπο. Κατά τούτο δεν νομίζω ότι υπάρχει κάποια ασυνέπεια στη βενετσιάνικη πολιτική, επειδή η μεγάλη παραγωγή των ιχθυοτροφείων, βενετσιάνικων στην πλειοψηφία τους, τροφοδοτεί τα νησιά και κυρίως την Κέρκυρα με ψάρια, στη λογική ενός κράτους που παράγει προϊόντα και πρέπει να τα διοχετεύσει στις αγορές για κατανάλωση. Γι' αυτό άλλωστε οι εκθέσεις του Γκριμάνι συνοδεύονται και από στοιχεία του τρόπου με τον οποίο παστώνονται τα ψάρια, προκειμένου και σ' αυτό να υπάρξει βελτίωση, και βέβαια το πράγμα αφορά κυρίως το Βουδρωτό, όπου γνωρίζουμε ότι πραγματοποιείται ανάλογη δραστηριότητα.

Όσον αφορά τα νοτιότερα νησιά Ζάκυνθο και Κεφαλληνία, οι ανάγκες καλύπτονται με εισαγωγές ψαριών από την Πελοπόννησο και αυτό είναι ένα πρόβλημα<sup>13</sup> –αν είναι τελικά– επειδή με τις απέναντι ρουμελιώτικες κυρίως αλλά και πελοποννησιακές ακτές<sup>14</sup> οι εμπορικές ανταλλαγές δεν σταμάτησαν ποτέ, παρά τις πολεμικές συρράξεις. Φυσικά σε όλα τα νησιά οι ποσότητες αλιπάστων και καπνιστών ψαριών των ανοιχτών θαλασσών, κυρίως μπακαλιάρων και ρέγγας, καλύπτονται με εισαγωγές από τη Βενετία και άλλες ιταλικές πόλεις.

Βέβαια πέρα από τις γενικές διαπιστώσεις, από τη μελέτη των διαφόρων διαταγμάτων, που κυρίως ανάγονται στο διάστημα που οριοθετείται από τις αρχές του 17ου αιώνα και εξής, έχει τη δυνατότητα ο ενδιαφερόμενος να συλ-

13. Πέρα από τις πληροφορίες που μας παρέχει ο Rojago, σχετικά με τον ανεφοδιασμό της Ζακύνθου σε τρόφιμα, έχουμε και άλλες διάσπαρτες πληροφορίες, όπως λ.χ. του Προβλεπτή Ζακύνθου Paolo Bassadona, ο οποίος σε αναφορά του, του 1622, σημειώνει ότι το νησί υποστηρίζεται με τα κρέατα, τα σάβια και τα ψάρια του Μοριά (βλ. Δημ. Αρβανιτάκης, *Οι αναφορές των Βενετών Προβλεπτών της Ζακύνθου (16ος-18ος αι.)*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, σειρά Graecolatinitas Nostra, Πηγές 2, Βενετία 2000, σ. 219, 223). Οι ίδιες πληροφορίες αναφέρονται και σε έκθεση του Γκριμάνι (1760), βλ. Αρβανιτάκης, *ό.π.*, σ. 488.

14. Cicogna, *Relazioni*, *ό.π.*, σ. 34, 35. Είναι ενδιαφέρον να αναφέρουμε, στη συνάφεια αυτή, ότι ακόμα και το 1807, όταν στο πολιτικό επίπεδο έχουν αλλάξει τα πράγματα, σχετικά με την οικονομική κατάσταση, τουλάχιστον στο μέρος που μας αφορά, δεν υπάρχει καμιά ουσιαστική μεταβολή: ψάρια εισάγονται από τον Μοριά, τη Ναύπακτο και από τη Βενετία (παστά): βλ. Δημ. Ανωγιάτης-Pelé, «Η εικόνα της οικονομικής ζωής της Ζακύνθου στις αρχές του 19ου αιώνα, όπως αυτή προκύπτει από στοιχεία του προϋπολογισμού και των εισαγωγών και εξαγωγών του 1807», *Στ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο (Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997)*, Πρακτικά, τ. 2, Αθήνα 2001, σ. 384-402.

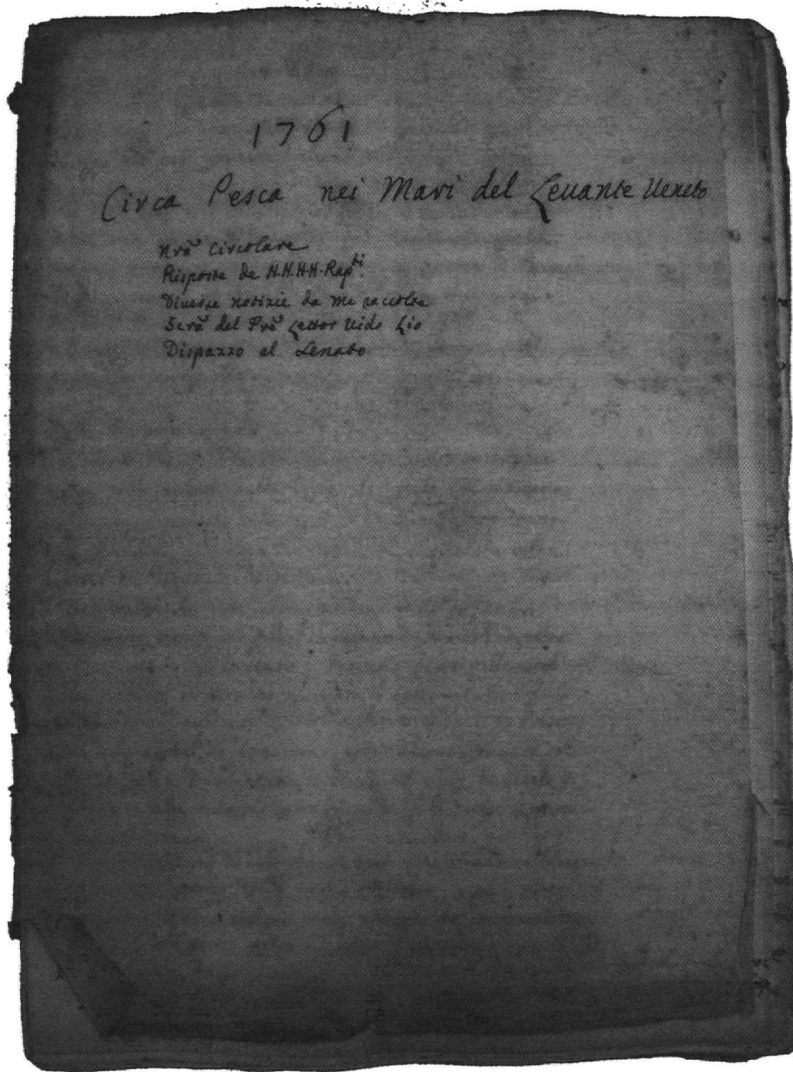
λέξει και πολλά επιμέρους στοιχεία, χρήσιμα ενδεχομένως σε μια συστηματική και λεπτομερή μελέτη σχετικά με την αλιεία των Επτανήσων. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται η αποδημία μιας ομάδας Κεφαλλήνιων που φθάνουν στην Κόρινθο και ψαρεύουν στην περιοχή της Ναυπάκτου σαρδέλες, κυρίως για τον ανεφοδιασμό του νησιού τους. Υπάρχει ένας πίνακας διατίμησης ψαριών, δηλαδή αναγράφονται τα είδη των ψαριών και η αντίστοιχη τιμή τους, πάντα στη βασική διάκριση των καθαρών, των μέτριων και των δεύτερης ποιότητας ψαριών· εντοπίζονται οι κύριοι αλιευτικοί τρόποι ψαρέματος με τις πιθανές εξειδικεύσεις τους, δηλαδή οι τράτες και οι τύποι τους, τα δίχτυα και οι τύποι τους, τα αγκίστρια με τις επιμέρους εφαρμογές τους.

Κυρίως όμως, από τις επίσημες πηγές, όπως ανέφερα και στην αρχή, αναδεικνύεται ο έντονος παρεμβατισμός των βενετικών αρχών που προσπαθούν με κάθε μέσο να κρατούν τις τιμές σε κάποια λογικά επίπεδα. Στη λογική αυτή οι απαγορεύσεις αφορούν κάθε ενέργεια που μπορεί να προκαλέσει άνοδο της τιμής, όπως είναι περιορισμός των δώρων που πρέπει, κατά τήρηση πάγιας εθιμοτυπίας, να προσφέρουν κάθε φορά οι ψαράδες, ιδίως των τρατών, στους διάφορους αξιωματούχους των νησιών· απαγορεύουν τη βίαια άνοδο στις ψαρόβαρκες και τη σχεδόν αρπαγή των ψαριών από διάφορους επιτήδειους, τη μεταπώληση ψαριών από άλλα πρόσωπα, τη διάθεση ψαριών σε άλλους, πλην των προορισμένων, τόπους πώλησης.

Στην Κέρκυρα η αλιεία διεξάγεται στις αρχές του 17ου αιώνα από πέντε-έξι τράτες, ενώ όλοι, όσοι ψαρεύουν στα νερά του νησιού πρέπει να παρουσιάζουν τα αλιεύματά τους στους διορισμένους υπαλλήλους (συνδίκους) και να πουλούν πάντοτε σύμφωνα με τη διατίμηση. Το ίδιο ισχύει και για τα ψάρια που εισάγονται (παστά, καπνιστά).

Αποσπασματικά στοιχεία του τύπου αυτού απαντούν στις πηγές, ενώ είναι βέβαιο ότι υπάρχουν και πολλά άλλα ακόμη άγνωστα, που η συστηματική συγκέντρωσή τους ίσως φωτίσει το ζήτημα της αλιευτικής παραγωγής στα βενετικά Επτάνησα καλύτερα. Ωστόσο, είναι προφανές και από την εμπειρική ενασχόληση με το θέμα αλλά και από τη φτωχή τεκμηριωτική κατάθεση των πηγών, ότι η αλιεία ως παραγωγική δραστηριότητα και κατά συνέπεια οικονομικό μέγεθος δεν προσέλαβε ποτέ μεγάλες διαστάσεις, ούτε άλλωστε μπορούσε να προσλάβει. Κατά τούτο, πιστεύω, ότι ίσως μόνο από την πλευρά της οπωσδήποτε συστηματικότερης παραγωγής που μας δίνουν τα παλαιά βιβάρια (διβάρια) και τα πιο εξελιγμένα ιχθυοτροφεία των μεταγενέστερων χρόνων, θα μπορούσαμε να διαμορφώσουμε μια σαφέ-

στερη εικόνα για το θέμα της αλιείας στο Ιόνιο και στις απέναντι από αυτό ηπειρωτικές ακτές.



A.S.V., Senato, Dispacci. Provv. da terra e da mar, b. 1002: Ο τίτλος του φακέλου που εγκαινιάζει τη σειρά εγγράφων για την αλιεία στα βενετικά Επτάνησα.